

OPPIMISTA JA SYRJÄYTYMISEN EHKÄISEMISTÄ OMA-AVUN YHTEISÖSSÄ TAPAUUS LEIPÄJONOYHTEISÖ

Yhteisössä toimijoille rakentuu oppijan identiteetti, jossa yhteisöjäsenyyteen liittyvän samankaltaisuuden perustuvan luottamuksen avulla oppija tunnistaa omia vahvuuksiaan ja etsii omanlaisensa tavan osallistua yhteisön toimintaan. Yhteisö tarjoaa apua tarvitseville yksilöille merkityksellistä toimintaa ja mahdollisuuden siirtyä apua antavan subjektin asemaan. Leipäjonoyhteisö kannustaa jäseniään siirtymään työllisten joukkoon itsensä auttamisen ajatuksella.

1990-LUVUN LAMAN aikoihin katukuvaan ilmestyivät leipäjonot. Taloudellisesta nousukaudesta huolimatta ne eivät ole hävinneet, vaan leipäjonoissa käy entistä enemmän ihmisiä (mm. HS 15.5.2011). Leipäjonot ”hyvinvointivaltiossa” herättävät epäilyjä, ovatko nämä ihmiset todella avun tarpeessa ja sopeuttavatko he toinen toisiaan niin, että leipäjono koituu heidän kohtalokseen. (Mm. Lihavainen 2008; Mäki 2005; Metsähuone 2002.) Huono-osaisten muodostamia jonoja pidetään myös häiritsevinä ja niistä halutaan eroon. Esimerkiksi Helsingin Kallion asukasyhdistys on tehnyt vetoituksen Hurstin leipäjonon poistamiseksi Kalliosta (Lehtniemi 2009).

Joitakin vuosia sitten sain mahdollisuuden tutkia ruoanjakelutoimintaa, jossa vapaaehtoiset ihmiset hankkivat ja jakoivat elintarvikkeita leipäjonoon tuleville. Vapaaehtoiset olivat tavalla tai toisella syrjäytyneitä ihmisiä, joita yhdisti intressi auttaa muita heikossa asemassa olevia. Ryhdyin kutsumaan heitä leipäjonoyhteisöksi.

Empiirisessä yhteisökasvatuksessa paikallisiin, jaettujen intressien ja yhteenkuuluvuuden tunteen varaan rakentuviin ryhmiin viitataan sanalla ”yhteisö” (Salo 2002, 12). Yhteisen päämäärän toteuttamiseen liittyvän ohjauksen toimintamalleihin, -järjestelmiin ja vuorovaikutuksen mekanismeihin viitataan puolestaan käsitteellä ”organisaatio” (Senge 1994; Sarala & Sarala 2001). Koska leipäjonoyhteisön yhteisen päämäärän – objektiivisesti tarkasteltuna ruoanjakelun – toteuttamiseen liittyvää ohjausmekanismia ei tunneta, lähestyn ruoanjakelua toteuttavia ihmisiä oppivana yhteisönä.

Kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian nojalla tutkin leipäjonoyhteisön toimintaa etnografisella otteella jäsentäen sen oppimisen erityistä luonnetta suhteessa syrjäytyneiden kansalaisten auttamiseen. Rinnastamalla leipäjonoyhteisössä tapahtuvaa oppimista, siihen liittyvää yhteisöllistä identiteettiä ja yhteisöstä käsin tehtyä asemoitumista nykyisen syrjäytyneisiin kohdistettavan aktivointipolitiikan ideoihin

esitän syrjäytymisen ehkäisemiseen liittyviä paradokseja sekä teen ehdotuksia niiden ylittämiseksi.

LEIPÄJONONYHTEISÖ TUTKIMUSKOHTENA

Tutkimuksen kenttäkohtena on uusmaalainen vapaaehtoisuusyhteisö, joka jakaa ruokaa leipäjonoon tuleville. Toiminnan käynnistäjä on työkyvyttömyyseläkkeellä oleva ihminen, joka ryhtyi ensin auttamaan lähiönsä lapsia ja nuoria ruoan välityksellä. Hyvät kokemukset siitä, että ruoan kautta voidaan rakentaa yksilöiden hyvin voimista tukevia suhteita ja yhteistoimintaa, ovat johtaneet toiminnan laajenemiseen ruoan jakeluksi leipäjonon ihmisille.

Leipäjonoyhteisön vapaaehtoistoiminta perustuu epävirallisuuteen, löyhästi muodostuviin sosiaalisiin suhteisiin ja toimijoiden tasavertaisuuteen. Siten se on lähtökohdiltaan oma-apua, ei filantropismin kaltaista hyväntekeväisyyttä tai puhtaasti voluntarismin aatteen mukaista vapaaehtoistoimintaa. Auttamisen ensisijainen tarkoitus on auttaa ryhmän jäseniä ja tukea heidän selviytymistään vastavuoroisesti. Vertaisuuden elementti erottaakin leipäjonoyhteisön vapaaehtoisuuden niistä vapaaehtoistoiminnan muodoista, jotka perustuvat erilaisista lähtökohdista tulevien kohtaamiseen (ks. Hokkanen 2003, 254).

Tutkimushetkellä leipäjonoyhteisön muodosti noin 30–40 vapaaehtoista, jotka olivat sitoutuneet auttamiseen omista intresseistään käsin. He muodostavat vapaaehtoistoiminnan ydinryhmän, joka osallistuu yhteisön säännölliseen kanssakäymiseen ja tunnistaa toisensa yhteisöön kuuluviksi. Toiminnan objektiivisen päämäärän, ruoanjakelun taakse jääviä intressejä ja motiiveja, joiden varassa yhteisöä rakennetaan, ei kuitenkaan tunneta.

TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT JA TUTKIMUSKYSYMYKSET

Kulttuurihistoriallisessa toiminnan teoriassa esitetään ajatus toiminnan kulttuurisesta välittyneisyydestä (mm. Leontjev 1981, 208). Vasta seuraamalla itse toimintaa ja tutkimalla sitä, minkälaisiin toimintaa välittäviin käsitteisiin, merkkeihin, sääntöihin, työnjakkoon ja yhteisöön toiminnan kulttuurinen välittyneisyys perustuu, voidaan sanoa, minkälaisissa yhteisöllisesti merkityksellisessä, tarkoitukseen suuntautuvassa

pitkäjänteisessä toiminnassa yksilöt ovat mukana. (Engeström 2004, 9–11.) Teorian nojalla tutkin, minkälaisia yhteisölle ominaisia kulttuurisia välineitä eli artefakteja leipäjonoyhteisössä käytetään jäsentäkseni niiden avulla yhteisön erityistä luonnetta.

Tutkimuksen esioletuksena on, että toimijoiden vuorovaikutuksessa syntyy yhteisöllinen käytäntö ja käsikirjoitus siitä, miten uudet tulijat pääsevät sisään yhteisöön. Idea nousee Jean Laven ja Etienne Wengerin (1991) tilanneoppimisen ja Yrjö Engeströmin (1987, 2004) ekspansiivisen oppimisen teorioista. Ensin mainittu käsittelee käytäntöyhteisöissä tapahtuvaa oppimista nostaten osallistumisen keskeiseksi oppimisen mekanismiksi.

Käytäntöyhteisössä opettamiselle ja oppimisille ymmärretään muodostuvan omat käsikirjoituksensa. *Opettamiskäsikirjoitus* muotoillaan ohjeeksi tulokkaille. *Oppimiskäsikirjoitus* taas sisältää uusien käytäntöjen improvisointiin perustuvan kehittämisen mahdollisuuden. Oppimiselle syntyy mieli, kun yhteisön laidoille sijoittuneilla jäsenillä on mahdollisuus kehittää näkökulma siihen, mistä toiminnassa on kysymys ja mitä opittavaa se tarjoaa. (Lave & Wenger 1991, 92–92, 97.) Ekspansiivisen oppimisen teoriassa käsikirjoituksella viitataan kuvaukseen tai ohjeeseen siitä, miten tapahtumien tulee edetä lähtötilanteesta päätepisteeseen. Käsikirjoitus edustaa säännöksi muutunutta välinettä. (Engeström 2004, 114.) Leipäjonoyhteisössä rakentuvia oppimis- ja opettamiskäsikirjoituksia tutkimalla pyrin selvittämään, minkälaisia kulttuurisia ajatteluvälineitä ja toiminnan malleja leipäjonoyhteisössä ilmenee ja minkälaisia käytännön identiteettejä osallistumisen kautta rakennetaan.

Koska ymmärrän leipäjonoyhteisön rakentuvan sen kautta, että yhteisön piirissä toimivat yksilöt hahmottavat itsensä yhteisön jäseneksi, kollektiivista muodostuu tärkeä oppimisen analyysiyksikkö. Yhteisössä rakentuva käsikirjoitus ymmärretään tällöin oppimista tukevaksi resurssiksi, jota oppijat tarkastelevat omista perspektiiveistään käsin. Sen merkitystä, mitä opitaan, välitetään toimintaa ohjaavan osallistumisen kautta. (Lave & Wenger 1991, 97.)

Dorothy Hollandin ja Jean Laven (2001) identiteetin käytännön teorian mukaan osallistuminen yhteisöllisen käsikirjoituksen voimallisiin diskursseihin

rakenteistaa sekä osallistujan kulttuurispesifistä että universaalista minuutta sosiaalisesti, kun vallitsevat diskurssit ja yhteiskunnalliset jäsenyykset kirjautuvat häneen vuorovaikutteisesti. Yksilön persoonaa ja "yhteiskuntaa" lähestytään osina, jotka ovat yhteydessä toisiinsa kulttuuristen muotojen, vallan ja sosiaalisen järjestyksen tai asemoinnin avulla (Holland ym. 2003, 5).

Identiteetin käytännön teoriaan nojaten tutkin sitä, minkälaisia minuuksia leipäjonoyhteisöön osallistumisen kautta konstruoidaan ja miten leipäjonoyhteisö tunnistaa itsensä ja yhteisön osana laajempaa konstellaatiota. Wenger (1998, 126–127) viittaa käsitteellä "*konstellaatio toisiinsa yhteydessä oleviin käytäntöyhteisöihin*". Näin hän täydentää käytäntöyhteisöjä koskevaa teoriaa (Lave & Wenger 1991), jossa oppimista tarkastellaan melko tarkkarajaisesti lähinnä yhden yliveraisen taidon tai auktoriteetin ympärille ja tiettyjen jäsenkriteerien varassa rakentuvana kokonaisuutena. Koska konstellaatiota ei ole olemassa ennen kuin toimintaan osallistuvat ihmiset tunnistavat siihen kuuluvansa, Wengerin teoria (1998) haastaa tutkimaan käsikirjoitusta seuraten sitä, minkälainen käytäntöjen konstellaatio syntyy leipäjonoyhteisön perspektiivistä tarkasteltuna.

TUTKIMUSAINEISTO JA -METODI

Tutkimusaineisto koostuu haastatteluista, jotka keräsin ilmaisen ruoan jakeluun osallistuvilta vapaaehtoisilta, sekä 42-sivuisesta kenttäpäiväkirjasta, johon kirjasin toiminnasta tekemiäni havaintoja. Tutkimusinformanteina haastatteluissa toimi viisi leipäjonoyhteisön vastuuhenkilöä, viisi vapaaehtoisauttajaa sekä kaksi leipäjonossa ollutta ihmistä. Kerronnallisella haastattelumenetelmällä tehtyjen haastattelujen tarkoituksena oli selvittää, miten haastattelut määrittelevät yhteisöä ja minkälaisia merkityksiä he antavat sen toiminnalle.

Haastattelujen kautta syntyi tarina-aineisto, jossa haastatellut kuvaavat yhteisöön mukaan tulemistä, yhteisön toimintaa ja sen kohdetta antaen toimintaan osallistumiselle erilaisia suhteellisesti subjektiivisia merkityksiä. Tarinoissa tapahtumia suhteutetaan toisiinsa ja käsitellään tapahtumien kausaalisuhteita. Sen tähden niiden voidaan ajatella ilmentävän erilai-

sia tapoja kokea maailma, muutos ja transformaatio. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189–191.)

Haastattelutilanteessa kertojana toimiva subjekti kuvaa ja arvioi objektiivisia tilanteita ja omaa toimintaansa itsensä kannalta antaen kokemuksilleen persoonallisen mielen, joka voi poiketa objektiivisista määrittelyistä. Termi "persoonallisen mieli" on lainattu A.N. Leontjeviltä (1977, 125), joka viittaa sillä tajuamisen ja konkreettisten tavoitteiden saavuttamisen, teon välineiden ja operaatioiden hallitsemisen kautta saavutettavaan subjektiivoitumiseen. Kun toiminnan subjekti kehittää ja tyydyttää materiaalisia ja henkisiä toimintansa motiiveissa esineellistyneitä ja muuttuneita tarpeita, hänen kokemuksensa toimijuudesta vahvistuu toiminnalle syntyvän persoonallisen mielen kautta.

Laven ja Wengerin (1991, 29, 35) teoriassa oppiminen hahmotetaan sosiokulttuurisiin käytäntöihin sisäänrakennettujen elementtien oppimisena. Toiminnan teorian viitekehyksessä ryhmien ja yhteisöjen käyttäytymisen ajatellaan tapahtuvan yksilöllisten ja teorioiden vuorovaikutuksen kautta muovautuvan kollektiivisen toiminnan teorian ohjaamana (Reason & Bradbury 2007). Lähestyinkin kaksiosaista tutkimusaineistoani kahtena tekstiaineistona, jotka ovat interaktiivisessa suhteessa keskenään. Yhdessä kenttäpäiväkirjamerkintöjeni, haastatteluaineistossa esiin tulevien toiminnan persoonallisten mielten ja faktuaalisten toiminnan kuvausten analysoinnin kautta oletan pääseväni kiinni tulokkaille ohjeeksi rakennettuun opettamiskäsikirjoitukseen sekä oppimiskäsikirjoitukseen, jossa tiivistyvät tulijoiden käsitykset siitä, mistä leipäjonoyhteisön toiminnassa on kysymys ja mitä opittavaa se heille tarjoaa.

Narratiivisen sisällönanalyysin keinoin etsin aineistosta kuvauksia siitä, miten haastatellut konkretisoivat itseään ja muita osallistumisensa kautta, miten he esittelevät itsensä menneisyydessä, miten he erottelevat tutun ja tuntemattoman sekä minkälaisia jäsenyyksiä he tunnistavat kantavansa kertomusten loogis-kronologisella tarinajatkumolla.

Monimuotoinen ja -tulkintainen narratiivinen sisällönanalyysi vaatii soveltuvan lukutavan luomista sekä käytetyn analyysimetodin ja sen vaiheiden määrittämistä (Elliot 2005). Kutsun kehittämäni

aineistonlukutapaa heuristis-hermeneuttiseksi toiminnan kohteellisuuden analyysiksi. Heuristis-hermeneuttisuus viittaa siihen, että ajattelen asioiden ja käsitteiden ymmärtämisen nojaavan lopulta tutkittavien, mutta myös tutkijan omaan maailmaan ja juuri heille ominaiseen tapaan tulkita asioita (mm. Tuomi & Sarajärvi 2002, 82, 104). En kuitenkaan ajattele, että yksilöt olisivat vapaita kehittämään minkälaisia subjektiviteetteja tahansa tai toimimaan, miten ikinä mielivät (vrt. Holland ym. 2003, 18). Hermeneutiikka puolestaan viittaa haastateltavien merkityksellisten ajatussisältöjen sisällysestetiikkaan liittyvään ymmärtämiseen ja selittämiseen (Makkreel 1975). Se johtaa tulkinnalliseen prosessiin, jossa analyysin osia suhteutetaan toisiinsa. Kulttuurihistorialliseen toiminnan teoriaan nojaavassa tutkimuksessa analyysi kohdistetaan kulttuurisesti välittyneeseen kohteelliseen toimintaan (Leontjev 1981, 208).

Seuraavassa kuvaan leipäjonoyhteisön käsikirjoituksissa esiintyviä vallitsevia oppimiseen liittyviä diskursseja ja niiden kirjautumista yhteisöön mukaan tuleviin. Ensin analysoin sitä, minkälaisena yhteisön päämäärä esitetään opettamiskäsikirjoituksessa ja miten mukaan tulevien yksilöiden oppimisprosessien kautta rakentuu oppimiskäsikirjoitus, joka toimii resurssina yhteisöjäseneksi oppimisessa. Toiseksi kohdistan huomion siihen, millaista yhteisöidentiteettiä käsikirjoituksissa rakennetaan. Ennen johtopäätösten esittämistä analysoin sitä, miten yhteisö tämän identiteetin varassa asemoituu.

LEIPÄJONUYHTEISÖN KÄSIKIRJOITUKSET

Leipäjonoyhteisön toimintaperiaatteisiin kuuluu, että yhteisöön mukaan tulevia ihmisiä lähestytään hienovaraisesti ilman, että heihin kohdistettaisiin lähtökohtaisia vaatimuksia. Heidän annetaan itse vaikuttaa siihen, miten he ovat yhteisössä mukana.

Seuraavat toiminnanjohtajan ja vastuuhenkilön puhesitaatit kuvaavat yhteisön opettamiskirjoituksen perusluonnetta. Sen mukaan ruokaa hakemaan tulevia lähestytään hienovaraisesti, puuttumatta, kannustaen ja luottaen siihen, että heillä on halua auttaa itseään. Näin leipäjonoyhteisön jäsenet rakentavat tulijoiden luottamusta ja etsivät viitteitä leipäjonoon tulijoiden omista pyrkimyksistä.

"Meidän tehtävä täällä on lähelle tuleminen, kannustaminen ja luottaminen. On luotettava ja oltava mukana. On tartuttava asioihin hienovaraisesti ja autettava vilpittömästi, jos näkee että on tarpeen puuttua." Toiminnanjohtaja

"Meidän tarkoitus on antaa leipää, mutta ravita sielua. Kohdata ihminen jokaisella alueella. Sekin on tärkeää, että kohdataan ne ihan fyysisestikin. (...) Ihmisillä on perustarve kuulua mukaan. (...) ... [m]e saadaan täällä tietää, missä tulija menee ja saadaan viesti perille, että kykeneväiseksi tultuaan on tervetullut mukaan meidän toimintaan." Vastuuhenkilö

Oppimisen kannalta tämä merkitsee sitä, että yksilöille tarjoutuu mahdollisuus kehittää oma näkökulmansa siihen, mistä toiminnassa on kysymys ja mitä opittavaa se tarjoaa (Lave & Wenger 1991, 92–93). Yksilöiden omat näkemykset tulevat esiin siinä, miten he soveltavat aiempaa tietoaan osallistumisessaan ja minkälaisia valintoja tekevät lähtökohtaisen itsetunnistuksensa varassa.

Nykyiset pedagogiset teoriat korostavat niin ikään itseohjautuvuutta ja oppijan autonomisuutta. Oppija tulee kohdata ilman minkäänlaisia ennakkokäsityksiä siitä, mitä hänelle on tarpeellista tai tarpeetonta, hyvää tai pahaa. Hänelle on jätettävä vapaus itse tulkita omia kokemuksiaan maailmasta. (Jokisaari 2004, Salo 1997.)

Seuraavassa aineistoesimerkissä itsensä eristäytyneeksi ja jopa rasistiseksi tunnistava yhteisön jäsen Marja (nimi on pseudonyymi) kertoo, miten hän tunnisti ruoanjakelussa tarpeellisen järjestelmällisyyden omaksi vahvuudekseen. Tärkeää Marjalle oli, että hän pystyi itse säätämään, kuinka paljon hän oli muiden kanssa tekemisissä ja silti osallistumaan yhteisön toimintaan.

"Mä huomasin, että mähän oon loppujen lopuksi aika hyvä järjestelemään. Se järjestelmällisyys tuli siinä. Ja kun täällä ei tarte olla kaikkien kanssa tekemisissä, kun voi vähän valita. Mä keskityin aluksi niihin hedelmiin ja lajittelin niitä." Marja, 44

Työelämästä syrjäytymistä tutkinut Knud Illeris (2006) puhuu subjektiivisesta ambivalenssin tun-

teesta viitaten sillä erityisesti matalan taitotason ja vähän koulutettujen ryhmään, joka samanaikaisesti sekä haluaa että ei halua osallistua. Nämä ihmiset tietävät kyllä tarvitsevansa harjoittelua ja koulutusta, mutta osallistumiseen liittyvä epämiellyttävyys ja itseluottamuksen puute vähentää osallistumishalua. Siksi he tarvitsevat jonkin erityisen kannustimen, relevantin avauksen, joka vastaa heidän tarpeitaan ja vähentää jollakin tapaa osallistumisen esteitä.

Marjaa kannusti osallistumaan se, että hän pystyi tehtävässään itse säätämään vuorovaikutuksen määrää. Vaikka Marja halusi itsetunnistukseensa nojaten keskittyä vain lajittelutehtävään ja sen avulla välttää kontakteja muiden yhteisön jäsenten kanssa, hän havainnoi ympäristöään. Havaintojensa kautta hän tuli haastetuksi muun muassa maahanmuuttajiin liittämässään ennakkoluuloissa. Yhteisössä toimivat maahanmuuttajat osoittautuvatkin monesti kovemmiksi työntekijöiksi kuin syntyperäiset suomalaiset. Tämän myötä Marjan toleranssi erilaisuutta kohtaan alkoi kasvaa.

"Mä huomasin, että yhtä lailla noi ulkomaalaiset tekee töitä. Välillä ahkeramminkin. Kun mulla on ollut se käsitys, että ne vaan elää muiden siivellä ja on patalaiskoja. Ulkomaalaisten sietäminen ja niiden hyväksyminen, se toi paljon. Mielellään mä teen nyt meille kaikille hyvin. En mä jätä ketään oman onnensa nojaan." Marja, 44

Illerisin (2006, 7) mukaan toistuvasti torjutuksi tulleet ja kunnioituksen puutteesta kärsivät yksilöt kaipaavat ankkurina toimivan psykologisen kokemuksen, joka avaa mahdollisuuden sitä laajempiin toimintoihin. Ehtona on, että psykologisesti vapauttavat ja sosiaalisesti relevantit kvalifikaatioprosessit yhdistyvät yhdeksi käytännön prosessiksi.

Leipäjonoyhteisössä tapahtuvaan "tarveanalyysiin" perustuva oppimisprosessi toimii käytännön esimerkkinä siitä, miten yhteisö ja siinä vallitseva kulttuuri toimii oppimisresurssina (sosiaaliselle) muutokselle. Sen sijaan, että yhteisö pyrki tietoisesti saamaan tulijan ymmärtämään oman osallistumisensa tärkeys, se auttaa häntä haluamaan osallistumista. (Ks. Illeris 2006, vrt. Salo 1997.)

Marjan kertomus tuo esiin opettamiskäsikirjoi-

tuksessa rakentuvan kuvan mallioppilaasta. Esimerkillinen vapaaehtoistoimija tunnistaa omia vahvuuksiaan ja työstää omia ennakkoluulojaan. Marjasta kuoriutuu tarinan logiikassa ideaalisella tavalla yhteisön jäseneksi oppiva, järjestelmällinen ja muiden läsnäolon hyväksyvä ihminen, joka kantaa vastuuta muista yhteisön jäsenistä.

Yhteisön tehtäväksi asetetaan samuuden kokemuksen etsiminen. Seuraavat aineisto-otteet kuvaavat tätä opettamiskäsikirjoituksen ulottuvuutta. Siinä toimijoiden tehtäväksi osoitetaan luottamuksen rakentaminen "pienien" sanojen, tekojen ja toteamusten avulla kyselemättä syitä tai esittämättä ehtoja mukaan ottamiselle.

"Samankaltaisuus on lopulta aika harvinaista. Sen kautta tulee sanat, teot ja toteamukset. Oleellista on se, että löytäessäsi samankaltaisen, sinun ei tarvitse olla se, johon koko yhteisö luottaa. Se riittää, että löytyy se yksi (ihminen)." Vastuuhenkilö

"Meille ei tarvitse perustella sitä, mikä on vialla. Että miksi minä olen täällä." Toiminnanjohtaja
Yhteisön jäsenet Rita ja Paula korostavat sitä, että monenlaiset asiat, kuten esimerkiksi sureminen, saattaa alussa olla yhteisön jäseniä yhdistävä tekijä. Heterogeenisessä joukossa vertaisuutta voidaankin rakentaa monenlaisten tekijöiden varassa kyselemättä, miksi joku tulee mukaan yhteisön toimintaan.

"Mun tausta on syvästä masennuksesta nouseminen. (...) Mulla oli valtavasti surua, mutta silti pystyin toimimaan tukihenkilönä sureville. Suru yhdistää." Paula, 57

"Täällä (leipäjonoyhteisössä) on iso joukko ihmisiä. Aina joku törmää johonkin. Siinä tulee mahdolliseksi löytää sitä samuutta." Rita, 55

Leipäjonoyhteisössä heikossa asemassa olevien ihmisten ei ajatella olevan lähtökohtaisesti vertaisia, vaan vertaisuutta rakennetaan asteittain toimintaan mukaan tulevien löytäessä yksilöiden välisen keskinäisyhteyden jollakin perusteella. Yksilöiden samankaltaisuuteen nojaavaa keskinäisyhteyttä rakennetaan yksilöiden välisen niin kutsutun annetun luottamuksen varassa (ks. Ilmonen & Jokinen 2002, 92). Luottamususkon kautta toimijalle avautuu tie ja

mahdollisuus kiinnittyä uusiin sosiaalisiin suhteisiin (Möllerling 2001, 403–406). Leipäjonoyhteisössä rakentuva vertaisuus haastaa sellaisen vertaistoimijuuden ymmärtämisen, jossa jonkin tietyn yksilöllisen ominaisuuden, kuten mielenterveys- tai päihdeongelman, ajatellaan sinällään tuottavan vertaisuutta.

YHTEISÖLLINEN IDENTITEETTI

Leipäjonoyhteisön jäsenten ilmaistaan olevan niitä, joilla on epäitsekäs halu auttaa muita samassa tilanteessa eläviä. Toiminnanjohtajan mukaan ”ihmiset tulee mukaan, kun ne haluaa auttaa”.

Kun ihminen siirtyy leipäjonosta ruoanjakelusta vastaavaksi vapaaehtoiseksi, hän siirtyy yhteisön toimintajärjestelmässä autettavasta objektista auttavan subjektin asemaan. Samalla yhteisö haastaa yksilöä pohtimaan omaa identiteettiään opettamiskäsikirjoituksen avulla, jossa painotetaan toiminnan perustuvan auttajan ja autettavan samankaltaisuuteen.

Seuraava aineistoesimerkki ilmentää yhden yhteisön jäsenen, Pekan, siirtymistä auttajan position. Pekka on pitkäaikaistyötön, joka ei ole kaikesta aktiivisuudesta huolimatta löytänyt töitä ja on itsekin käynyt leipäjonoissa. Haastattelun hetkellä hänellä on leipäjonoyhteisön organisoimaan työtoimintaan liittyvä työllistämissopimus, jonka jälkeen hän jatkaa samaa toimintaa vapaaehtoisena.

”Mä oon pitkäaikaistyötön. Osallistunu vaikka minkälaisille työllisyyskursseille ja lähettäny aikanaan ainaki sataviiskyt työhakemusta. Tuloksetta! Niin että työllistämistoimenpiteiden tulosta pitää kyllä oikeen hakea. Sitten kun multa loppuu tää sopimus työllistamisestä, tiedossa ei ole taas mitään (työtä). (...) Itse on käyny näissä paikoissa (leipäjonoissa). Niistä mulla on kokemus, että tekevät tarkeeta työtä. Mua on autettu ja mä on vapaa auttamaan muita.” Pekka, 45

Pekka ymmärtää omasta kokemuksestaan käsin sinne tulevien elämäntilanteita ja tekevänsä arvokasta työtä. Yhteisön toiminta tarjoaa Pekalle merkityksellistä toimintaa. Moraalisesti latautuneet käsitykset ovat keskeisiä elämänmerkityksiä, jotka johtavat kognitiivisiin jäsenyyksiin, pakottavat tietämään ja kehittämään mahdollisuuksia muutokselle (Konttinen 2004, 209).

Leipäjonoyhteisön jäsenet tunnistavat Pekan tavoin avun hakemiseen liittyvän nöyryytyksen. Seuraavat aineisto-otteet ilmentävät sitä, miten yhteisön käsikirjoituksessa rakennetaan kuvaa häpeävistä, syrjäytyneistä ja nöyryytetyistä leipäjonoyhteisön asiakkaista.

”(Leipäjonossa käy) kaikki sellaiset kansaneläkkeen perusosalla elävät, jolla ei ole isompaa toimeentuloa, maahanmuuttajat, paljon vanhuksia siitä porukasta, jotenkin puutteellinen habitus, mielenterveysongelmaisia (...) päihdeongelmaiset, opiskelijat, lapsiperheet (...) Siinä on syrjässä olemisen tunnetta ja häpeää.” Vastuuhenkilö

”Lapsiperheet ja opiskelijat on lisääntyneet (...) Tanne on nöyryyttävää tulla, mutta niiden on pakko.” Paula, 57

Leipäjonoyhteisöön kuuluvat erottavat itsensä niistä, jotka tekevät rahaa auttamalla, pyrkivät rikastumaan ja valehtelevat saadakseen mahdollisimman paljon. Yrity maailman ideaaleja kantavat yksilöt eivät käsikirjoituksen mukaan sovellu leipäjonoyhteisön jäseniksi.

”Kukaan (täällä) ei tee tätä rahasta. Kukaan ei myöskään pyri rikastumaan tällä.” Pekka, 45

”Täällä ei tarvitse valehdella saadakseen jotain mahdollisimman paljon.” Toimitusjohtaja

”Yks ihminen yrity maailmasta yritti olla meidän toiminnassa vapaaehtoisena, mutt' ei siitä tullut mitään.” Rita, 55

Yhteisön jäsenten puhunnassa toistuvat samat adjektiivit heidän kuvatessaan yhteisöä ja sen ulkopuolta. Opettamiskäsikirjoituksessa jäsenille tarjotaan epäitsekästä, muiden tarpeet kuulevan, nöyrän, keskinäisen riippuvuutensa tunnustavan ja voittoa tavoittelevan ihmisen identiteettiä. Yhteisön jäsenyyden oppiminen näkyy siinä, että oppija tunnistaa itsensä kunnialliseksi, mukaan kuuluvaksi, suvaitsevaiseksi ja arvostetuksi auttajaksi yhteisössä. Näin yhteisö erotautuu itsekkäistä, muiden tarpeita kuulemattomista, röyhkeistä ja keskinäistä riippumattomuutta tunnustamattomista voitontavoittelijoista.

Käsikirjoituksen avulla rakentuu jaettu ymmärrys leipäjonoyhteisön jäsenten auttajaluonteesta sekä

asiakkaiden häpeällisestä ja nöyryyttävästä asiakkaan asemasta. Jaetun ymmärryksen kehittyminen on merkityksellistä siksi, että yhteisön jäsen voi sen avulla jäsentää oman kantansa asioihin osana laajempaa kokonaisuutta (Tynjälä & Collin 2000, 296).

LEIPÄJONOYHTEISÖ OSANA SOSIAALISEN AUTTAMISEN JÄRJESTELMÄÄ

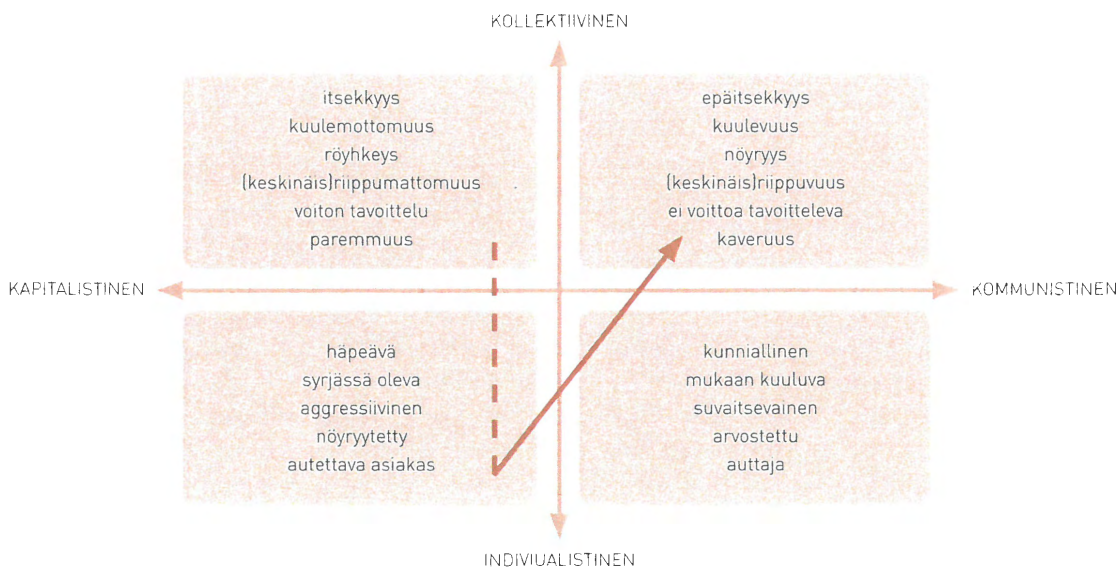
Olen kerännyt kuvion 1 nelikenttään edellä kuvatut käsitteet, joiden kautta leipäjonoyhteisön käsikirjoituksissa rakennetaan yhteisöidentiteettiin liittyvää erottautumista. Nelikentän oikeassa alaruudussa näkyy oppimiskäsikirjoitukseen ja oikealla ylhäällä opettamiskäsikirjoitukseen liittyvät keskeiset käsitteet, joiden avulla opettamis- ja oppimiskäsikirjoitusta kantavat yksilöt voidaan erottaa toisistaan. Vasemmassa alakentässä esitän ne käsitteet, joiden avulla leipäjonoon tulevat ihmiset erotetaan ”kapitalistista mentaliteettiä” kantavista ihmisistä, joita puolestaan kuvataan kuvion vasemmassa yläkentässä esitetyin käsittein.

Esitän leipäjonoyhteisön jäseneksi oppimisen ideaalin nelikentässä kulkevan nuolen avulla. Se kuvaa käsikirjoituksen ilmentämää yhteisön jäsenek-

si tulemisen matkaa, jonka aikana niin kutsutusta suoritus- ja markkinayhteiskunnasta pudonneiden syrjäytyneiden ajatellaan oppivan yhteisön jäseneksi ja omaksuvan kommunitaristisen mentaliteetin. Termillä ”kommunitaristinen mentaliteetti” viitataan leipäjonoyhteisön käsikirjoituksen ilmentämään ajatukseen, jonka mukaan leipäjonoyhteisö tarjoaa yksilöille uuden yhteiskunnallisen mahdollisuuden ”kovan kapitalismin, yksilönvapauksia korostavan liberalismiin ja hyvinvointivaltionkin kourissa”, kuten kommunitarismia tutkinut Kalle Haatanen (2000) asian ilmaisee.

Leipäjonoyhteisö määrittelee itsensä auttamisyhteisöksi, jonka toiminnan kohteena on marginalisoituneiden keskinäinen sosiaalinen auttaminen. Näin toiminnan kohteellisuus laajenee koskemaan myös toiminnan subjektia. Osallistuessaan toimintajärjestelmän ja sitä välittävien artefaktien määrittelyyn ja oppimalla niitä vuorovaikutuksessa leipäjonoyhteisöön tulevasta autettavasta objektista tulee toiminnan subjekti, jonka asema avun saajana kuitenkin säilyy. Opettamiskäsikirjoituksessa yhteisöön mukaan tulevan ei kuitenkaan ajatella kulkevan kohti yhteisön keskiötä, vaan hänen odotetaan siirtyvän

Kuvio 1. Leipäjonoyhteisön käsikirjoituksissa esiintyvät käsitteet, niihin liittyvä erottautuminen ja ideaalinen leipäjonoyhteisön jäseneksi oppiminen.

yhteisön ulkopuolelle kouluttautumaan ja avoimille työmarkkinoille. Syrjäytyneen ihmisen yhteisöön mukaan tulemisen ajatellaan tällöin tapahtuvan yhteisöä laajemmissa sosiaalisissa kytköksissä. Tämä käy ilmi seuraavasta toiminnanjohtajan haastattelusitaatista.

"Tämä yhteisö on läpikulkumatka. Verkostotyötä käyttämällä näitä ihmisiä on täältä työllistynyt. (...) Mä haluan, että työnantajilta tulee kanssa tukea työllistyvien ihmisten heikoihin alueisiin. Me myös haetaan tukea siihen, että ihmistä koulutetaan." Toiminnanjohtaja

Yhteisön opettamiskäsikirjoituksessa jäsenen oppimismatkan päätepiste ei ole yhteisön täysjäsenyys, vaan integroituminen yleisesti hyväksytyihin kansalaisjäsenyyden muotoihin, kuten työntekijän tai opiskelijan asemaan. Näin leipäjonoyhteisön käsikirjoitus haastaa Laven ja Wengerin (1991) idean käytäntöyhteisön jäsenyyteen oppivista yksilöistä ja kohdistaa huomion siihen, minkälainen käytäntökonstellaatio yhteisöstä käsin rakentuu.

Leipäjonoyhteisön käsikirjoituksessa vapaaehtoistoiminnan kohde laajenee marginalisoituneiden kansalaisten yhteistoiminnalliseksi sosiaalisesti auttamiseksi, johon mukaan luetaan yhteisön jäsenten kouluttautumisen ja työllistymisen tukeminen leipäjonoyhteisön olemassa olevien yhteistyöverkoston varassa. Marginalisoitunut kansalainen tulee mukaan itseään auttavana yksilönä ja auttaminen tapahtuu niin kutsutun hyvinvoinnin sekatalousmallin sisällä. Hyvinvoinnin sekataloudella viitataan hyvinvointipalvelujen tuottamisen ideaalimalliin, jossa vastuun kansalaisten hyvinvoinnista ajatellaan jakautuvan kolmen tukipilarin – julkisen sektorin, markkinoiden ja kansalaisten epämuodollisten verkostojen – varaan. (Harju ym. 2001, 19.) Näin leipäjonoyhteisö liitetään samaan käytäntöjen konstellaatioon muiden sosiaaliseen auttamiseen ja työllistymiseen tähtäävien toimintajärjestelmien kanssa. Tässä alustavassa käytäntökonstellaation hahmotelmassa syrjäytynyt kansalainen tulee mukaan aktiivisena toimijana.

Leipäjonoyhteisö esittelee yhteisön ulkopuolelle ulottuvan oppimisen ideaalikuvausten, jossa yhteisöjäsenyyden kautta siirrytään työskentelemään "va-

paille työmarkkinoille". Markkinoihin perustuvaan toimintajärjestelmän jäsenyyteen liitetään kuitenkin negatiivinen voitontavoittelun leima, kuten olen aiemmin tässä artikkelissa kuvannut. Leipäjonoyhteisön ja muiden toimintajärjestelmien yhteistyötä korostetaan. Samanaikaisesti yhteisö ylläpitää omaa identiteettiään erottautumalla potentiaalisista yhteistyökumppaneista, joiden toiminnasta löydetään omien kokemusten perusteella kielteisiä piirteitä.

MITÄ LEIPÄJONOYHTEISÖN TUTKIMINEN OPETTAA?

Yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa syrjäytyneitä pidetään passiivisina. Tämä näkyy muun muassa siinä, että pitkäaikaistyöttömille kansalaisille laaditaan aktiivisuunnitelmia ja heihin kohdistetaan aktivointitoimenpiteitä. Paradoksaalisesti virallinen aktivointi kuitenkin näyttää johtavan pikemminkin marginalisoitujen vetäytymiseen kuin heidän aktivoitumiseensa palvelujen piirissä – yhtenä syynä avun hakemisen nöyryyttävyys. Kun nämä ihmiset sitten hakeutuvat leipäjonoihin, heidät nähdään passiivisina työtä viereksuvan sopeutumiskulttuurin ylläpitäjinä.

Leipäjonoyhteisön sisältäpäin rakentuvassa käsikirjoituksessa yhteisön jäsenet nähdään lähtökohtaisesti aktiivisina toimijoina siitä huolimatta, että he ovat virallisessa kategorisoinnissa (pitkä)ai-kaistyöttömiä, jollakin tavoin sairaiksi diagnosoituja ja pienillä eläkkeillä kituuttavia syrjäytyneitä. Yhteisön jäsenyyttä ei tarjota leipäjonoyhteisön aloitteesta tai virallisen järjestelmän pakottamina, vaan ihmiset hakevat jäsenyyteen omista kokemuksistaan ja niistä kumpuavasta halusta olla mukana. Toiminnan motivaatiota ei rakenneta ulkoapäin muodollisten sopimusten tai sanktioiden varassa, vaan toimijat aktivoituvat haluksi muuttuneiden tarpeidensa ohjaamina.

Yhteisön käsikirjoituksessa toimijoille rakennetaan oppijan identiteettiä, jossa yhteisöjäsenyyteen liitetyn samankaltaisuuden perustuvan luottamuksen avulla oppija tunnistaa omia vahvuuksiaan ja etsii omanlaisensa tavan osallistua yhteisön toimintaan lähtökohtaista itsetunnistustaan hyödyntäen. Yhteisö ei määrittele ja kategorisoi mukaan tulevia ihmisiä, kuten toimitaan esimerkiksi diagnooseihin

tai järjestelmän kohderyhmittelyyn nojaavissa instituutionalisoituissa palveluissa.

Osallistumisen kautta yksilölle syntyvät havainnot itsestä suhteessa yhteisön konstruoimaan käsikirjoitukseen haastavat yksilön itsensä uudelleenmäärittämiseen. Identiteetin muuttuminen onkin keskeinen osa leipäjonoyhteisössä tapahtuvaa ekspansiivista oppimista ja sen erityinen muoto.

Leipäjonoyhteisön toimintaa ohjaavat ennalta annetut ulkoiset koordinaatit ovat heikot ja toimintaa välittävät kulttuuriset välineet jatkuvan neuvottelun kohteena muutamia perustavanlaatuisia toimintaa ohjaavia artefakteja lukuun ottamatta. Luonnollisesti myös tarjolla olevan toiminnan edellyttämät kvalifikaatiovaatimukset soveltuvat tällöin heterogeeniselle joukolle. Oivaltaessaan toimintaa ohjaavia sääntöjä ja kehittäessään toiminnan välineitä toimijan kokemus omasta kyvykkyydestään lisääntyy.

Toimintajärjestelmän välittäviä artefakteja etsiessään ja määrittellessään toimijat turvautuvat omiin kokemuksiinsa. Erilaisista kokemuksista kumpuavalle monipuoliselle osaamiselle on yhteisössä suoras-taan sosiaalinen tilaus. Siksi kaikenlaista osaamista myös arvostetaan.

Oppiminen käy mahdolliseksi, kun se tapahtuu tavalla, joka kunnioittaa ihmisen kolhiintunutta identiteettiä samaan aikaan, kun vähitellen rakennetaan uutta identiteettiä. Nykyinen koulutus- ja ohjausjärjestelmä ymmärtää varsin huonosti tätä näkökohtaa. (Illeris 2006,6.) Koska aikuiskoulutus ja -kasvatus-toiminta perinteisesti nojaavat yhteisön ulkopuolella määrittelyihin sisältöihin ja tavoitteisiin (Salo 1997), identiteettiin liittyvä oppiminen saattaa jäädä ulkoi-siin kvalifikaatiovaatimuksiin vastaamisen paineessa kokonaan vaille huomiota. Erityisesti marginalisoitu-neille suunnatussa aikuiskoulutuksessa ja -kasvatuk-sessa tulisi kehittää sellaisia toiminnan muotoja, jotka tukisivat heikossa asemassa olevien opiskelijoi-den identiteetteihin liittyviä oppimisprosesseja.

Leipäjonoyhteisöön mukaan tulemisen logiikkaa tarjoaa yhden esimerkin sellaisesta informaalista aikuiskasvatuksesta, jossa toiminta perustuu yhteisön tarpeisiin ja yhteisössä suoritettuun tarveanalyysiin. Yhteisössä oppiminen on luonteeltaan ongelmakeskeistä, kontekstisidonnaista, epämuodollista, osallis-

tumisen kautta tapahtuvaa oppimista, joka nojaa oppijan oman ajattelun ja toiminnan kriittiseen tarkaste-luun (vrt. Wenger 1998). Leipäjonoyhteisön jäsenet osoittavat aktiivisuutta paitsi auttamalla itse itseään, myös ottamalla vastuuta muista marginaaliin ajau-tuneista. Kaiken lisäksi he osallistuvat sosiaalipoliit-tisen auttamisapparaatin kehittämiseen esittelemällä leipäjonoyhteisön kaltaisen järjestelmännovaation. Toiminnan innovaatioluonne näkyy syrjäytyneiden mukaan saattamisen mekanismeissa, jossa heitä tue-taan haluamaan mukaan olemista näkemällä heidät lähtökohtaisesti aktiivisina, ei aktivoitavina ja tarjo-amatta heille yhteisön ulkopuolella määriteltyjä ta-voitteita tai toiminnan sisältöjä. Leipäjonoyhteisön toiminta ei siis ole vain ruoan jakamista syrjäytyneille, vaan innovaatio, joka mukaillee peräti julkisen aktiivi-sen sosiaalipolitiikan linjauksia tähdätessään kansa-laisten työllistymiseen.

Nykyistä sosiaalipolitiikkaa moititaan julkisessa keskustelussa siitä, että se muistuttaa talouspolitiikkaa ilmaistessaan ensisijaiseksi pyrkimykseksi työttö-mien siirtämisen työllisten joukkoon kansantaloutta rasittamasta (Karjalainen 2007; Heikkilä 2007). Leipäjonoyhteisössä toimijoita kannustetaan kouluttau-tumaan ja siirtymään työllisten joukkoon itsensä aut-tamisen ajatuksen varassa.

Leipäjonoyhteisön piiristä markkinavetoisiin toi-mintajärjestelmiin siirtyminen näyttää leipäjonoyh-teisöstä käsin tarkasteltuna edellyttävän toiminnan ja toimijoiden identiteettien sopeutumista toisenlaisiin, opiskeluun ja työelämään liittyviin kulttuurisiin väli-neisiin. Nykyisellään toimintajärjestelmästä toiseen siirtymisen edellyttämä sopeutuminen vaikuttaa kuit-tenkin jäävän yksilöiden oman kekseliäisyyden va-raan, eikä yhteisöllä ole keinoja tukea jäseniään tal-laisten ekspansiivisten siirtymien syntymisessä.

Leipäjonoyhteisön kaltainen vapaaehtoistoiminta on jäänyt tutkimuksen katveeseen ja siihen liittyviä sosiaalisia mekanismeja tunnetaan varsin huonosti. Koska vapaaehtoistoiminnan tutkimus on painottu-nut tilastotutkimukseen, sen ominaislaadun edellyt-tämät laadulliset tutkimusmenetelmät ovat kehitty-neet heikosti (Scott & Russell 2005; ks. esim. Nylund & Yeung 2005). Nykyisessä hyvinvointipoliittisessa tilanteessa kaivatun vapaaehtoistoiminnan potenti-

aalin valjastaminen kansalaisten hyvin voimisen lisäämiseen vaatisikin entistä laajempaa vapaaehtoisuustoiminnan tutkimusta ja soveltuvien tutkimusmenetelmien kehittämistä.

Syrjäytymistä ehkäisevissä (osallistamis- ja aktiivointi)toimenpiteissä pitäisi objektiivisesti ennalta annettujen toimintaa ja toimijaa koskevien määreiden varassa etenemisen sijaan tutkia sitä, miten toimijat kollektiivisessa vuorovaikutuksessaan voivat tehdä tarpeelliset ekspansiiviset siirtymät mahdolliseksi. Tunnistamalla esimerkiksi eri toimintajärjestelmien jakamia historiallisia juuria, toisiinsa liittyviä yrityksiä, yhteneviä palvelutarpeita ja jaettuja toiminnanvälineitä, eri toimintajärjestelmille syntyy mahdollisuus tunnistaa yhdessä muodostamansa käytäntöjen konstellaatio ja sen erityinen luonne. Näin sosiaalisen auttamisen järjestelmää voidaan kehittää sellaiseksi, että se pystyy aidosti auttamaan syrjäytyneitä ja hyödyntämään leipäjonoyhteisön kaltaisia järjestelmäinnovaatioita osana laajempaa palvelujärjestelmää ilman, että vastuu selviytymisestä jää tuen tarpeessa olevalle yksilölle.

Minna Mattila-Aalto
valtiotieteiden tohtori,
kasvatustieteen maisteri
erikoistutkija, Kuntoutussäätiö

TÄSSÄ ARTIKKELISSA

Artefaktit: yhteisölle ominaisia kulttuurisia välineitä

Konstellaatio: toisiinsa yhteydessä olevat käytäntöyhteisöt

Opettamiskäsikirjoitus: käytäntöyhteisöissä tulokkaille muotoiltu ohjeisto

Oppimiskäsikirjoitus: uusien käytäntöjen improvisoinnin mahdollistava kehittäminen yhteisössä

Käsikirjoitus: etenemishoje tai kuvaus lähtöpisteestä päämäärään

LÄHTEET

- Elliot, J. (2005). *Using narrative in social research. Qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Engeström, Y. (1987). *Learning by expanding. An activity-theoretical approach to developmental research*. Helsinki: Orienta-Konsultit.
- Engeström, Y. (2004). *Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittäminen työssä*. Tampere: Vastapaino.
- Haatanen, K. (2000). *Yhteisöllisyyden paradoksit*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Harju, U.-M., Niemelä, P., Ripatti, J., Siivonen, T. & Särkelä, R. (2001). *Vapaaehtoistoiminta seurakunnissa ja järjestöissä*. Helsinki: Edita.
- Helsingin Sanomat (2011). *Leipäjonot kasvoivat kaikkialla*. HS selvitti: Ruokakasseja tarvitsevat aivan tavalliset ihmiset. Kotimaan uutisia 15.5.2011.
- Heikkilä, M. (2007). Suomi lähtee siitä, että köyhyys lähtee työllä. *Dialogi* 1/2007.
- Holland, D., Lachicotte, W. Jr., Skinner, D. & Cain, C. (2003). *Identity and agency in cultural worlds*, 4. painos. Harvard: Harvard University Press.
- Holland, D. & Lave, J. (2001). *History in person. Enduring struggles, contentious practice, intimate identities*. Albuquerque: School of American Research Press.
- Hokkanen, L. (2003). *Vapaaehtoinen ja vertainen auttaminen*. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.). *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. (2005). *Kerronnallinen haastattelu*. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.). *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 189–222.
- Illeris, K. (2006) Elinikäinen oppiminen ja matalasti koulutetut. *Aikuiskasvatus*, 26(1), 4–13.

- Ilmonen, K. & Jokinen, P. (2002). *Luottamus modernissa maailmassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, SopHi.
- Jokisaari, O.-J. (2004). Elinikäinen oppiminen – häpeä ja menetetty vapaus. *Aikuiskasvatus*, 24(1), 4–16.
- Karjalainen, J. (2007). Pitkäaikaistyöttömät ovat nykyajan köyhalisto. *Dialogi* 1/2007.
- Konttinen, E. (2004). Mitä käyttöä tunteiden kategorialla on yhteiskunnallisten liikkeiden tutkimuksessa? Teoksessa Jokivuori, Pertti. *Arjen talous. Talous, tunteet ja yhteiskunta*. Jyväskylä: SoPhi93, 202–222.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated learning. Legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehtniemi, N. (2009). Takapihan puolustaja. *Ylioppilaslehti* 11/09.
- Leontjev, A. N. (1977). *Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*. Suomentanut Pentti Hakkarainen. Helsinki: Kansankulttuuri.
- Leontjev, A. N. (1987). *The problem of activity in psychology*. Teoksessa Wertsch, J. V. (toim.), *The concept of activity in soviet psychology*, 37–71.
- Lihavainen, H. (2008). *Leipäjono on monelle tarpeen*. Internet-osoitteessa http://epaper.kaupunkiuutiset.com/products/KUT-2008-05-07/pdfs/article_6_10.pdf. Poimittu 3.9.2006.
- Makkreel, R.A. (1992). *Dilthey: philosopher of the human studies*. Princeton: Princeton University Press.
- Metsähuone, P. (2002). *Köyhyyden häpeä. Pelastusarmeijan ruoka-avun hakijoiden kokemuksia köyhyydestä 1990-luvun Suomessa*. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Mäki, S. (2005). *Leipäjono arki*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Möllering, G. (2001). The nature of trust. From Georg Simmel to a theory of expectation, Interpretation and suspension. *Sociology* 35(2), 403–420.
- Nylund, M. & Yeung, A.Y. (2005). *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Tampere: Vastapaino.
- Reason, P. & Bradbury, H. (toim.) (2007). *The Sage handbook of action research. Participative inquiry and practice*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Salo, P. (2002). Yhteisökasvatus – taustaa, käsitteitä ja toimintamuotoja. Teoksessa Sivonen, Seppo (toim.), *Yhteisö kehittämisen kentällä*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 9–30.
- Salo, P. (1997) Yhteisössä tapahtuva aikuiskasvatus vapaan sivistystyön tulevaisuuden mahdollisuutena. *Aikuiskasvatus*, 17(1), 38–45.
- Sarala, U. & Sarala, A. (2001). *Oppiva organisaatio. Oppimisen, laadun ja tuottavuuden yhdistyminen*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Senge, P. M., Kleiner, A., Roberts, C., Ross, R. B. & Smith, B. J. (toim.) (1994). *Fifth discipline fieldbook: strategies and tools for building a learning organization*. New York : Doubleday Currency.
- Scott, D. & Russett, L. (2005). *Researching voluntary and community action*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Tuomi, J. & Sarajarvi, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tynjälä, P. & Collin, K. (2000). Koulutuksen ja työelämän yhteistyö – pedagogisia näkökulmia. *Aikuiskasvatus*, 20(4), 293–305.
- Wenger, E. (1998). *Communities of practice. Learning, meaning, and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Artikkeli saapui toimitukseen 31.4.2011. Se hyväksyttiin julkaistavaksi toimituskunnan kokouksessa 3.10.2011.